

Antik Urfa'da Sin Kültü

Kürşad DEMİRCİ*

Atıf/©: Demirci, Kürşad, (2005). Antik Urfa'da Sin Kültü, MİLEL ve NİHAL, 2 (2), 111-123.

Özet: Sin kültü antik Ortadoğu paganizminin en yaygın örneklerinden biridir. Natüralistik inançların bir uzantısı olarak Sin kültü, aya tapınmayı öngörür. Sin, tapınılan yüce varlık konumundadır. Her ne kadar bütün Ortadoğu'da yaygın bir kült olsa da özellikle Harran ve civarı bu inancın temel merkezidir. O, her şeyden önce adaletin tanrısıdır. Nasıl ay gecede her şeyi aydınlatıyorsa o da insanların yaptığı bütün eylemleri görür ve açığa çıkartır. Sin aynı zamanda kadınlarla, kehanetlerle, ahitlerle ve hatta bereketle ilişkilidir.

Anahtar Kelimeler: Sin, Harran, Urfa, Paganizm, Ay Kültü.

Antik ve hatta daha önceki süreçlerden başlayarak Ortaçağlara kadar uzanan geniş bir dönemde, başta Anadolu olmak üzere bütün Yakındoğu'nun tarihi coğrafyasını şekillendiren pek çok önemli şehir arasında Urfa'nın¹ özel bir yeri vardır. Urfa'nın bu ayrıcalığı üç temel nosyon üzerine oturur. Bu nosyonlardan ilki, şehrin Ortadoğu'yu Kuzey Suriye aracılığıyla Anadolu'ya bağlayan ticari ve stratejik yolun göbeğinde bulunuyor olmasıyla ilgilidir. Geniş an-

* Yrd. Doç. Dr., M.Ü. İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı.

¹ Bu çalışmada Urfa terimi, yalnızca Urfa şehir merkezini değil Harran'ı da içerisine alan günümüz Urfa vilayetini kastetmektedir.

lamıyla Urfa (antik dönemlerde daha çok Harran) Hindistan, Ortadoğu ve Akdeniz ticaret güzergâhının Güneydoğu Anadolu'daki kesiştiği noktayı temsil eder. Böylece Asya ve Ortadoğu'dan gelen mallar, Akdeniz ve Anadolu'ya, Urfa üzerinden açılmaktadır.

Ticari ve bununla ilişkili olarak jeopolitik öneminin yanında, ikinci ve daha çok tanınan bir yanı şehrin dinler tarihi açısından oynamış olduğu roldür. Üç monoteist dinin kurucusu olarak kabul edilen Hz. İbrahim ve "Patriark'ların yarı efsanevi maceraları bu topraklarda başlar. Hem tarihsel hem coğrafi anlamda Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın kaderi bu noktada kesişir. Şehir bu yanıyla, inananları için kutsal bir şehirdir.

Üçüncü ve muhtemelen daha az bilinen fakat eski dünya için önemli olan bir başka yanı, şehrin -özellikle Harran'ın- klasik çağlarda gezegenlere ve özellikle ay tapınımına yönelik kültürlerin merkezi olmuş olmasıdır. Urfa MÖ 2000'li yıllardan itibaren Ortaçağlara kadar neredeyse Ortadoğu paganizminin (putperestliğinin) hac merkezi olmuştur. Şehir, eski çiviyazılı metinlerde karşımıza çıktığı üzere Ortadoğu'daki ay tapınımının yaygınlığı dolayısıyla ün yapmıştır. Burada bizim ele alacağımız Urfa, başta ay kültü olmak üzere gezegenlere dayalı astrolojik inançların kült merkezi olan Urfa olacaktır. Bu makale çerçevesinde sorgulayacağımız temel konu, Urfa bölgesinin paganist inançlarının ne olduğudur.

Eski çağlar boyunca Urfa bölgesinin en önemli şehri, aslında bugünkü Urfa'nın merkezi olmaktan ziyade Harran'dır. Çiviyazılı kaynaklardan Hıristiyan ve Müslüman yazarlara kadar uzanan geniş bir literatür, şehir ve bölge merkezi olarak Harran'ı gösterir. Urfa'nın önem kazanması sonraki tarihlerde ortaya çıkan bir dizi olay sonucudur. Harran, yaklaşık MÖ 300'lü yıllarda Seleukos Nikator tarafından Helenistik uygarlığın bir şehri olarak kurulan Urfa'dan neredeyse 1500 yıl daha eskidir². Hıristiyanlığın bölgeye

² W. W. H. "Harran", *Encyclopedia Judaica* VII. s. 1328; Şüphesiz, geleneksel Urfa paganizminin, temsilcileri sadece Harran ya da Urfa değildir. Son yıl-

girişine kadar (MS I. yüzyıl) kültürel anlamda Urfa ve Harran aynı ortamı paylaşmaktadır. Harran'a ait Asurca yazılmış ilk çiviyazılı metinler Kuzey Suriye'deki Mari dokümanlarında ortaya çıkar (MÖ XVIII. yüzyıl). Fakat Hıristiyanlığın başta ay olmak üzere gezegen kültürünün çok baskın olduğu Harran'da başarılı olamaması, buna karşılık Urfa'da kolayca tutunması iki şehrin dinsel-kültürel anlamda farklılaşmasına yol açmıştır. Bu farklılaşmaya paralel olarak Hıristiyanlığın güç kazandığı Urfa'nın tarihsel anlamda önemi gittikçe artarken Harran'ınki gerilemiştir. Harran, Anadolu'da Hıristiyanlıkla hemen hiç tanışmadan pagan kültürden İslam'a giren tek şehirdir. Moğol işgalleri ile birlikte Harran tamamen tarihten silinmiş ve Urfa gerek ticaret gerekse siyasal anlamda tamamen baskın şehir olmuştur.³ Urfa'nın eski dinleri söz konusu olduğunda niçin aklı Harran'ın gelmesi gerektiği bu sebeple anlaşılır hale gelir.

Bugün Urfa şehri içerisinde pagan dönemlerden kalan görünür herhangi bir iz yoktur. Bununla birlikte Halilürrahman gölündeki balıklarla ilgili olan inançlar kısmen eski putperest geleneklerin bir yansıması olarak düşünülebilir. Özel kaynaklarda beslenen balıklar paganist kültürlerde bereketle ilgili inançların uzantısıdır; herhalde şehir Hıristiyanlaşırken bu inanç bir şekilde varlığını devam ettirmiştir.⁴ Öte yanda kalenin çevresindeki tepelerde bulunan yazıtlı kaya mezarlarının paganist dönemlere kadar uzandığı tahmin edilmektedir. Bundan dolayı Hıristiyanlık öncesi Sin paganizmi için Urfa'nın önemi eşsizdir.

lardaki arkeolojik araştırmalarla ortaya çıkartılan Sumatar harabeleri de geleneksel paganizmin en mükemmel örneklerini sunar. Sumatar'ın dinsel ve arkeolojik anlamda yeni bir değerlendirilişi için bkz.: Ş. Gündüz, "Arkeolojik Bulgular Işığında İkinci Yüzyıl Sumatar mar alaha Kültü", Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İ.F.Dergisi, VI, 149-159.

³ T.A. Sinclair, *Eastern Turkey. An Architectural and Archeological Survey*, IV, s. 1.

⁴ Urfa civarında ay kültürünün egemen olduğu Mabbug'da (Hierapolis) balıkları kutsal olan bir havuz bulunuyordu. Bkz. B. Segal, *Edessa*, s. 54. Suruçlu Yakup, Harran'da kutsal havuz ve balık kültürüne işaret eder.

Harran en azından MÖ 2000'lerde kurulmuş olmalıdır. Ticaret yollarının önem kazanmaya başlaması ile birlikte şehrin önemi de artmış, Harran merkez olmak üzere etraftaki şehirler neredeyse MS XIII. yüzyıla kadar ay tapınımının egemen olduğu inanç biçimini sürdürmüştür. Müslüman kaynakların Harranlı Sabîiler adını verdiği ve bizim burada ele aldığımız dini gelenek zamanla İslam kültürüne entegre olarak tarih sahnesinden silinmiştir. Muhtemelen lokal bir takım antik gelenekler, İslam'da Hz. İbrahim ile ilgili rivayetlerin oluşmasına da katkıda bulunmuştur. Aynı etki, Yahudi Midraş'ındaki Hz. İbrahim ile ilgili bir takım anlatımlarda da görülebilir.

Prehistorik dönemlerden itibaren yerleşilmeye başlanmış ve gezegenlere dayalı inancın merkezi konumunda olmakla birlikte Harran, esas uygarlık biçimini, MÖ iki binli yıllarda bölgeye yerleşen Batı Sami kabilelerinin kontrolü altına girdikten sonra almıştır. Muhtemelen bu tarihten itibaren Batı Samîlerine has ve Sami kökenli olmayan Sümerler de dahil bütün Ortadoğu'da yaygın olan gezegen kültü bölgede egemenlik kazanmaya başlamıştır.

Aynı binyıla ait Asurca belgelerde şehrin ticari önemine dair referanslar görülmeye başlar. Bu tarihlerde Asur kralı Şamşi Adad'ın şehrin ticari güvenliğini korumak üzere bölgede çeşitli önlemler aldığını biliyoruz. Asur için Harran'ın konumu, özellikle merkezi Kayseri Kültepe'de (antik adıyla Kaniş Karum) bulunan ve neredeyse Batı bölgelerine kadar uzanan Anadolu'daki Asur ticaret kolonilerinin güvenliği açısından vazgeçilmezdi. Harran'ın ticari açıdan stratejisi Eski Ahid'in çeşitli kitaplarına girecek kadar önemli olmuştur.⁵

Harran'daki dinsel kültürler bölgeye yerleşen Batı Samîleri veya Aramîlerin genel inançları ne ise onu yansıtmaktadır. Bu inançların başında şüphesiz gökcisimlerinin ilahlaştırılmasından oluşan paganist bir teoloji gelir. Fakat bu inanç çerçevesinde Harran'ın ay-

⁵ Hezekiel: 27/23, II. Krallar: 19/12, İşaya: 37/12.

rıcalıklı yeri, Ortadoğu'da ay tapınımı ile ilgili kültürün merkezini oluşturmuş olmasıdır.

Öğrendiğimiz kadarıyla Harran civarında ay kültürünün geçerli olduğu diğer şehirlerin başında İm-mir-ina ve Şi-ri-na (bugünkü Serin kasabası) gelir. Buradaki şahıs isimlerinin çoğunda Sin (Ay Tanrısı) adının geçmesi bunun en güzel delillerinden biridir.⁶

Tevrat'ta Hz. İbrahim'in dedesinin babası olarak karşımıza çıkan Serug da (bugünkü Suruç ilçesinin adında hâlâ devam eder; Helenistik dönemde Anthemusia) çivi yazılı kaynaklarda Sin tapınınının egemen olduğu bir şehir olarak karşımıza çıkar. Yine Hz. İbrahim'in babası olan Terah, Til Turaghi adlı Kuzey Suriye'deki antik şehir adında hâlâ yaşar -ki burada ay kültürü egemendi.

Hıristiyanlığın girişinden sonra bölgede ay tapınınının egemen olduğu bir başka şehir doğar. Bir Hıristiyan olan Antakyalı İshak, Diyarbakır yakınlarında Beth Hur adını taşıyan bu şehrin bütün halkının putperest olduğundan bahseder.⁷ II. yüzyıla ait *Dea Syria* adlı bir eserde, IV. yüzyıla ait anonim bir eser olan *Adday'ın İnançları'nda* ve Suruç piskoposu Yakub'un (V. yüzyıl) *Putların Yıkılışı Üzerine Bir Vaaz* adlı eserinde bölgede ay tapınınının olduğu bir başka şehir Mabbug adıyla geçer.⁸ Öte yandan Harran'dan 60 km. ötedeki Sumatar'da bulunan mezar anıtında ay tapınınını içeren kabartmalar ve yazıtlar bulunmuştur.⁹

Yakut gibi Müslüman tarihçiler Harran yakınlarında ay tanrısına ait bir tapınağın bulunduğu Tar'uz ve Salamsin adlı yerleşmelerden bahseder.¹⁰

⁶ R. Zadok, "Notes on the historic geography of Mezopotamia", *Abr Nahrain*, XXVII, s. 161.

⁷ T. M. Green, *The City of the Moon God*, s. 55.

⁸ Green, *a.g.e.*, s. 57.

⁹ Green, *a.g.e.*, s. 66; Ş. Gündüz, *a.g.m.*

¹⁰ Green, *a.g.e.*, s. 147.

Eski Urfa paganizminin, başta ay tapınımı olmak üzere gezegenlerin ilahlığına inanan ve Batı Samîlerinin geleneksel dini olan bir inanç sistemi üzerine temellendiğinden daha önce bahsedilmişti. Bölge MÖ 2000 civarında Batı Samîlerinden önce Hint-Avrupalı kabilelerden olan Mitannilerin egemenliğindeydi. Mitannilerin proto-Hindu inançlarına benzeyen dinlerinin Urfa paganizmine etki edip etmediğini bilmiyoruz.

Antik Urfa paganizmine ait temel kaynaklarımızı dört ana gruba ayırabiliriz;

a) Çiviyazılı kaynaklar: MÖ 1800'lerden MÖ 1. bine kadar Mari ve Nuzi gibi Kuzey Suriye şehirlerde ele geçirilen Semitik dilde yazılmış metinlerde Harran'daki inançlara ait referanslar vardır. Bu arada İsrailoğulları'nın bu iki şehirle yakın ilişkisinin olduğu hatırlanmalıdır.

b) Hıristiyan kaynaklar: IV. yüzyıla ait anonim bir eser olan *Adday'ın Öğretileri ve Efrem'in Şiirleri*, 5. yüzyıla ait *Antakyalı İsak 'in Vaazları*, yine V. yüzyıl yazarlarından Libanius ve VI. yüzyılda yaşamış Suruç Piskoposu Yakub'un *Putların Devrilişi Üzerine Vaazlar* adlı eseri bu konuda bize değerli bilgiler sunmaktadır.

c) Müslüman kaynaklar: Çeşitli sonraki dönem Müslüman kaynaklar *Kur'an'da* adı geçen Sabîiler ile Harran inançlarını ilişkilendirerek bu dini Sabîilik adı altında tanımlamışlardır. Pek çok Müslüman tarihçi Harran dini hakkında bilgi vermekteyse de özellikle İbn-i Nedim, Birunî ve Şehristanî'nin eserleri diğerlerinden daha önemlidir. Müslüman kaynaklar kendi dönemlerine kadar gelen bu paganist inançları bize genişçe aktarsa da bu bilgilerin ne kadarının eski dönem inançlarından kaldığını saptamamız zordur. Bununla birlikte onların verdikleri bilgilerin çoğu şüphesiz binlerce yıl önceki inançların atmosferini yansıtır.

d) Urfa ve civarında bulunan arkeolojik belgeler: Urfa'da ve Sumatar gibi bazı antik yerleşmelerde çeşitli rölyefler, kitabeler ve mezarlar gibi arkeolojik kalıntılar ay kültüne refere eden belgeler

sunmaktadır. 1980'lerden sonra Nurettin Yardımcı tarafından Harran'da yapılan kazılarda ay kültürüne işaret eden çiviyazılı tabletler bulunmuştur.

Eski çağlarda Urfa bölgesinin temel dini inancı, bedevi göçebe kültürüne havi gök cisimlerinin tapınımını içeren astrolojik-natürizmdir. Bu inancın temelinde gökcisimlerinin tanrı oluşu vardır. Muhtemelen kozmik olayların (fırtına, deprem, güneş tutulması vs) gökcisimlerinin hareketi ile irtibatlandırılması ve natürel olayların sebep-sonuç ilişkilerinin bilimsel anlamda kavranamaması gökcisimlerinin evreni yöneten ilahi varlıklar olarak düşünülmesine yol açmıştır. Özellikle natüralizmin sonuna kadar yaşandığı çöl kültürlerine has bu tecrübe Urfa'da yaşayan Batı Samîlerinin temel inançlarını oluşturmaktaydı.

Bu inanç sistemi içerisinde Urfa'da baskın kült daha çok ay tapınımı ile ilgiliydi. Astrolojik-natürizmde bütün gezegenler tanrı olarak kabul edilse bile ay tapınımının daima daha ayrıcalıklı bir yeri- neredeyse Ay monoteizmi- olmuştur. Bunun en temel sebebi gündelik hayatın düzenlenmesinde ayın insanı diğer gökcisimlerinden daha fazla etkilemiş olmasıdır. Öte yandan ay/gece periyodunun insanın sezgisel gücünün yoğunlaşma periyodu ile örtüşmesi, herhalde ay ve insan arasında daha yakın bir ilişkinin oluşmasına yol açmıştır. Son olarak ayın 30 gün boyunca sürekli olarak şekil değiştirmesi (dolunay ve hilal arasındaki değişimler), dünya ve ay arasındaki dönme ilişkisinin bilinmediği bir dönemde, mitolojik bir söylemle onun ilahi yönüne bağlanmıştı. Gökcisimleri içinde ayın diğerlerinden daha fazla ön plana çıkartılmasına katkıda bulunan bir başka unsur da kadınların oynamış olduğu roldür. Muhtemelen kadınların regl dönemlerini ayın hareketlerine göre izliyor olmaları, ayı kadınlar için özel bir hale getirmiştir. Balığın bereketle ilgili bir kültür yansıtması, bereketin üretken dişi güçle birleştirilmesi bu

ilişkiyi aydınlatır. Urfa civarındaki Mabbug'da bulunan yarı kadın yarı balık heykeller bu inancı yansıtır.¹¹

Urfa civarına kadar yayılmış olan Batı Samîleri arasında Ay, Sin adıyla bilinmektedir. Çiviyazılı kaynaklarda Ay'a E HULHUL adı verilen tapınaklar yapıldığı kaydedilmiştir. Herhalde Ortadoğu'daki en büyük Ay Tapınağı Harran'da idi. Bilim adamları en büyük Sin tapınağının ya Harran camisinin olduğu yerde ya da bugün kalıntıları bulunan kalenin eski yerinde olduğunu düşünmektedirler. Ay kültürünün ikinci önemli yanı ay tapınımının aynı zamanda kehanetle ilgili olmuş olmasıydı.

Ayın kehanetle ilişkisi muhtemelen birtakım doğa olaylarının vuku buluşunun ayın şeklindeki değişmelerle alakalandırılması sonucu keşfedilmişti. Buna göre deprem-Ay ilişkisi ve mevsimsel bir takım değişimlerin, önceden Ay'ın hareketlerinde tespit edilişi gibi ampirik bazı gözlemler, Ay'a böyle bir fonksiyon verilmesine yol açmış olmalıdır.

Bu güne kadar elde edilen kaynakların ışığında biz, eski Urfa'daki paganistlerin en başta ay tanrısı Sin olmak üzere Şemeş (güneş), Baalşemen, Bar Nemre, Bath Nikkal, Tar'atha, Gadlat ve Uzza adında çeşitli tanrısal varlıklara taptığını biliyoruz. Sin diğer tanrıların üzerinde bir pozisyona sahip görünmektedir. Yukarıda sıralanan ilahlardan Bath Nikkal, Tar'atha, Gadlat ve Uzza'nın tanrıça olduğu konusunda bütün uzmanlar hemfikirdir. Bath Nikkal tanrıça İştar'ın bu bölgedeki bir başka adıdır. Bath Nikkal'm diğer tanrılardan ayrıcalığı Sin'den sonraki en önemli tanrı pozisyonunda bulunuyor olmasından kaynaklanır. Uzza büyük ihtimalle İslam öncesi Arabistan'da kuzey kabilelerinin taptığı ve *Kur'an'da* zikredilen (53-19) tanrıça Uzza'dır. Urfa civarındaki Beth Hur şehrinde tapınılsa bile, diğer şehirlerde de inananları vardı. Baalşemen gök tanrısıydı. Diğer tanrıların özellikleri tam bilinmemektedir. Öte yandan

¹¹ B. Segal, *a.g.e.*, s. 54. Havuzlarda yaşatılan kutsal balık kültü antik Suriye'de oldukça yaygındı. Bkz. F. W. Hasluck, *Christianity and islam*, I 7, s. 244-249.

kaynaklar "Köpekli tanrı" adını verdikleri bir başka tanrıdan daha bahsetmektedirler. Bu tanrının Mezopotamya'da Sin'in kardeşi ve ölümler diyarının yöneticisi olan Nergal'in yerel formu olduğu düşünülmektedir. Muhtemelen burada köpekler, Greklerde Cerberus gibi cehennemi bekleyen varlıklar pozisyonundadır. Urfa şehrindeki sitadelin güneydoğu kapısında bulunan köpek motifleri bu tanrıyla ilişkilidir.¹²

Ay tanrısı Sin yalnızca Urfa bölgesinin değil bütün Samî kabilelerinin en önemli tanrısıdır. Ortadoğu genelinde tanrı Sin gerçekte hermofradit'tir. Hilal şeklindeyken erildi, dolunayken (herhalde gebelik şişkinliği ile ilişkilendirilmiş olmalıdır) dişil özelliklerine bürünürdü. Hilal şeklinde olduğunda boğa ile özdeşleştirilmiştir.¹³ Herhalde boğa boynuzu ve hilal arasındaki benzerlik ikisinin ilişkilendirilmesine yol açmıştır. Eski Samîlerde hilalin krallık sembolü oluşu ayın bu özelliğinden kaynaklanır. Sin dolunayken veya dişilken, Ningal adı ile ayın eril yanının karısı pozisyonundadır.¹⁴ Sin dişilken bereketin ve doğurganlığın sembolüdür. Kozmostaki varoluşu devam ettiren ayın bu yönüdür. Ayın bu özelliğine insan kurban edildiği bilinmektedir. (Burada geçmişinde Ay paganizmi olan Hz. İbrahim'in, oğlunu kurban edişi motifi hatırlanmalıdır). Öte yandan kutsal su ve balık kültürü ayın bu yönü ile ilişkilidir.

Sin'in bir başka fonksiyonu "ahitlerin koruyucusu" olmuş olmasıdır. Eski Samîler arasında herhangi bir ahit belli bir tanrı adına yapılır, böylece ahdin bozulması halinde o tanrının lanetinin ahdi bozanın üzerine olacağı varsaydırdı. Eski Ortadoğu Samîler arasında, geceleyin her şeyi gözleyen aydınlığı ile ayın bütün ahitleri gözlediği, yerine getirilmesini sağladığı düşünülürdü. Sin'in bu özelliği, en önemli tapınım yeri olarak Harran'a siyasi bir ayrıcalık kazandırıyordu. Samî kabileleri ahitlerinde Harran'daki Sin üzerine yemin ederler ve böylece Harran'a eşsiz bir siyasal öncelik tanınmasına

¹² Green, *a.g.e.*, s. 72.

¹³ Green, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁴ Green, *a.g.e.*, s. 27.

katkıda bulunurlardı. Çivi-yazılı dokümanlarda ahitlerin Sin adına yapıldığına dair pek çok delil bulunmuştur. Başa geçen Krallar Sin'in otoritesini deruhte etmek üzere Harran'a gelirlerdi. MÖ VI. yüzyıla ait Harran'da bulunan bir stelde Babil'in son kralı Nabonidus'un annesi Addad-Guppi, oğluna krallığı Sin'in bahşettiğinden bahseder.¹⁵ Hammurabi kanunlarında da ahdin koruyucu tanrısı olarak Sin gösterilir.¹⁶

Biz, Sin'e, Urfa bölgesinde çok sayıda tapınakta tapıldığını biliyoruz. Rahip ve rahibelerin görev yaptığı bu tapınaklar E HULHUL adıyla bilinirdi. En büyük Sin tapınağı Harran'daydı. Bugün Harran'daki tapınağın tam nerede olduğu bilinmemektedir. Genel kabul gören tez, -yukarıda değindiğimiz gibi- tapınağın Harran camininin yerinde bulunduğunu öngörür. Harran'daki büyük tapınağın MÖ IX. yüzyılda Salmanasar III, MÖ VII. yüzyıl Asurbanipal ve MÖ VI. yüzyılda Nabonidus tarafından onarıldığı bilinmektedir. Sin dışında diğer gezegenlere de tapınak yapılmaktaydı. Geç dönemlere ait olsa da bu konuda elimizdeki tek kaynak Müslüman tarihçilerin metinleridir. Bu verilere göre her gezegene ayrı biçimlerde inşa edilen tapınaklarda tapındırdı.

Satürn'ün tapınağı altıgen, Jüpiter'in üçgen, Mars'ın dikdörtgen, Güneş'in kare, Venüs'ün dörtgen içinde üçgen, Merkür'ün uzatılmış dörtgen içinde üçgen, Ay'ın sekizgen biçimindeydi. Günümüze kadar Sin tapınağına ait herhangi bir arkeolojik kalıntı bulunamamıştır. Bununla birlikte Sumatar'da bulunan harabeler geniş bir alana yayılmış geometrik biçimlerden oluşan çeşitli yapıları içermektedir.

Yine geç gelenekleri yansıtsa da Müslüman kaynakların bize ilettiği diğer önemli bir bilgi, Harranlı Sin tapınacılarının kutsal gün-

¹⁵ J. B. Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts Related to the Old Testament*, s. 560, 562.

¹⁶ J. B. Pritchard, *a.g.e.*, s. 199.

leri ve kutlamaları hakkındadır. Buna göre yapılan kutlamalar şu şekilde özetlenebilir:

1-3 Nisan - Venüs'e yapılan kutlamalar ve hayvan kurbanı töreni,

10 Nisan - Aya hayvan kurbanı,

20 Nisan - Harran'daki büyük Sin tapınağına hac, Satürn, Merih ve Sin'e hayvan kurbanı,

7 Haziran - Kadınların Tanrı Ta-Uz için ağlama bayramı,

24 Ocak - Ayın doğumu kutlamaları yapılırdı.

Aralığın 4'ünde Zühre'ye, kendi tapmağında bir çadır yaparlar, içini meyve doldururlar, çadırın önünde hayvan kurbanı verirler.

Şubatın 17'sinde Suruç'a gidilir ve elbiseleri yenileme günüdür.

Ağustosta tanrılara adanan bir çocuk kurban edilir.

Eylülde "Kuzeyin sırrı"¹⁷ için sıcak suda banyo yaparlar ve suya güzel kokular atarlar. Yedisi ilahlara, biri kuzeye olmak üzere 8 kuzu kurban ederler. Toplu yemek yerler. Her biri 7 kap şarap içer.

Buraya kadar anlatılmaya çalışıldığı üzere eldeki kaynaklar, Urfa'daki antik inançların bölgeyi iskân eden Batı Samîlerin inanç sisteminden oluştuğunu göstermektedir. Şüphesiz bu inanç sistemi zamanla daha özelleşmiş ve bölgeye Hıristiyanlığın girişinden sonra farklı inançlardan etkilenmiştir. Muhtemelen kaynakların bahsettiği Harranilerin inançları, bu daha özelleşmiş teolojik sistemi yansıtmaktadır. Fakat her halükârda bu sistem antik sistemin çok fazla dışında olamaz. İslam'ın bölgeye egemen olmasından sonra Harranilerin yavaş yavaş heterodoksal İslam mezhepleri içerisine entegre olduğunu görmek zor değildir. Bu entegrasyon sonrasında ki heterodoks İslam ekollerinden biri olarak kabul edilen Nusay-

¹⁷ Eski Urfa'daki bu inanç sahipleri ibadetleri sırasında kuzeye yönelirlerdi. Kuzey bölgesi için kutlanan özel bayramları vardı.

rilik ortaya çıkmıştır. Bilindiği üzere Şiiliğin Batini yorumlarından olan Nusayrilik’de, gezegen ve yıldızların ayrıcalıklı bir yeri vardır.

Ayrıca biraz abartılı olmakla birlikte bazı Kitabı Mukaddes tenkidi uzmanları, Yahudiliğin başlangıcıyla Sin kültü arasında bir ilişki görürler. Buna göre ilk Patriarklar Sin kültürünün- monoteistik Yahve’nin değil- takipçileri olarak görülür. Tevrat’taki Patriarkların isimlerinin Sin kültüründe yaygın isimler olması [mesela Terah (ay), Lavan ("beyaz", ayın bir başka adı)], koşer hayvanların Sin kültüründe de önemli olması (Toynaklı hayvanların toynağı, Ay’ın sembolüdür) veya Yakub’un 12 oğlunun Harranilerdeki burç tasnifine uyması gibi gerekçelerle Yahudiliğin başlangıcını bu kültürle ilişkilendirmek isterler. Fakat bize göre bu görüşün delillendirilmesi şu an için imkânsız bir temele dayanmaktadır ve bir hayli spekülatiftir. Aksi takdirde *Tevrat’ın* içinde Sin kültüne getirilen eleştirileri izah etmek mümkün olmaz. Bununla birlikte Sin kültürünün Ortadoğu’da tektanrılı bir inanca kapı açacak derecede birleştirici yanının olduğunu inkâr etmemek gerekmektedir. Fakat bunun sınırlarının nereye kadar uzandığını şu an için bilmemiz mümkün görünmüyor.

Kaynakça

- Tamara M. Green, *The City of the Moon God*, Leiden, 1992.
- Al-Nedim, *Kitab el-fihrist*, Leipzig, 1871.
- J. B. Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton, 1969.
- T. A. Sinclair, *Eastern Turkey; An Architectural and Archeological Survey W*, London, 1990.
- C. H. Gardon, *The Ancient Near East*, New York, 1965.
- J. B. Segal, *Edessa*, Oxford, 1970.
- F. W. Hasluck, *Christianity and islam Under the Sultans, I*, New York, 1973.

- N. Yardımcı, "1985 Harran Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *VIII Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara, 1988.
- C. J. Gadd, "The Harran Transcription of Nobonidus", *Anatolian Studies*, VIII, 1958.
- T. H. Gaster, "Moon", *Interpreter's Dictionary of the Bible*, Nashville, 1965.
- R. Zadok, "Notes on the historic geography of Mesopotamia and Northern Syria" *Abr-Nahrain*, XXVII, 1989.
- W. W. H. "Harran", *Encyclopedia Judaica*, VII, Jerusalem, 1980.
- Ş. Gündüz, *The Knowledge of Life; The Origins and Early History of the Mandeans and Their Relation to the Sabians of the Qur'an and to the Harranians*, Oxford 1994.
- Ş. Gündüz, "Arkeolojik Belgeler Işığında İkinci Yüzyıl Sumatar mar alaha Kültü", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İ.F.Dergisi*, VI, Samsun, 1992.

Sin Cult in Ancient Urfa

Citation/©: Demirci, Kürşad, (2005). Sin Cult in Ancient Urfa, *Milel ve Nihal*, 2 (2), 111-123.

Abstract: The cult of Sin is one of the well-known examples of paganism of the Middle East. The core of this cult is the worship of the moon. In the Middle East pantheon, Sin seems sovereign over all other deities. His chief center was Harran, although his cult was spread over all the Near East. He was regarded as the lord of the month maintaining justice at night. It was believed that he watched all things under the sky like the moon at night, then he made clear all things that human did. He also dealt with women, oracles, covenant and even fertility.

Key Words: Sin, Harran, Urfa, Paganism, Cult of the moon.
